

EEUWIG EDICT

Op weg naar meer
rechtszekerheid

CATALOGUS

Algemeen Rijksarchief - Brussel

EXPO 13.10.2011 - 13.01.2012

Eeuwig Edict

*Op weg naar meer
rechtszekerheid*

Catalogus van
de gelijknamige
tentoonstelling in het
Algemeen Rijksarchief
te Brussel
13 oktober 2011 –
13 januari 2012

ALGEMEEN RIJKSARCHIEF EN RIJKSARCHIEF
IN DE PROVINCIEËN

EDUCATIEVE DIENST
CATALOGI

185

ISBN: 978-90-5746-403-4

Algemeen Rijksarchief
D/2011/531/099

Bestelnummer: Publ. 5041

Algemeen Rijksarchief
Ruisbroekstraat 2
1000 Brussel

ALGEMEEN RIJKSARCHIEF

Eeuwig Edict

Op weg naar meer rechtszekerheid

Auteurs
Dirk Leyder
Georges Martyn

Brussel – 2011

Catalogus van de gelijknamige
tentoonstelling in het
Algemeen Rijksarchief
te Brussel

13 oktober 2011 –
13 januari 2012

Voorwoord

Het Eeuwig Edict van 12 juli 1611 wordt traditioneel omschreven als een monument van wetgeving. Zo zou het uniformiteit hebben gebracht in het privaatrecht van de (Zuidelijke) Nederlanden, en de start zijn geweest van een nieuwe periode in de ontwikkeling van ons nationaal recht. De 400ste verjaardag van deze vaak geroemde wet is voor het Rijksarchief een mooie gelegenheid om er een tentoonstelling aan te wijden.

Uiteraard wordt daarbij in eerste instantie stilgestaan bij het ontstaan van de wet. Enerzijds wordt het politiek en institutioneel kader geschetst waarin het Eeuwig Edict werd ontwikkeld. Anderzijds wordt de effectieve genese van de tekst samengevat, gaande van de eerste initiatieven, over de verschillende wetgevingscommissies en consulten tot de uiteindelijke ondertekening door de aartshertogen. Aansluitend wordt aandacht besteed aan de juridische stappen die nodig waren om het Edict te “publiceren” en er dus voor te zorgen dat de wet effectief in werking kon treden in de verschillende provincies. Vermits de ordonnantie, eenmaal van kracht, aanleiding gaf tot heel wat interpretatieproblemen wordt de bespreking daarvan toegevoegd aan het hoofdstuk over de genese.

Een exhaustieve behandeling van de inhoud van het Eeuwig Edict is onmogelijk in het korte bestek van een tentoonstelling. Toch is er voor gezorgd dat alle grote luiken van de wet ter sprake komen: de optekening van het gewoonterecht; de beteugeling van machtsmisbruik door rechters en ambtenaren; de verbetering van het straf- en het strafprocesrecht en de verschriftelijking van het privaatrecht.

Wat de toepassing betreft van de 47 artikelen die het Edict lang is, wordt (vast)gesteld dat vooral het eerste en het laatstgenoemde luik domeinen zijn waarin het verschil werd gemaakt. Na 1611 werden immers meer gecodificeerde gewoonterechten dan ooit gehomologeerd. De impact en het gebruik van de privaatrechtelijke bepalingen — met hun nadruk op de reglementering van het bewijs — is moeilijk exact te meten. Toch kan geponeerd worden dat de verschriftelijking van het burgerlijk recht met het Eeuwig Edict in een stroomversnelling kwam. De ordonnantie van 12 juli 1611 gaf namelijk aanleiding tot een exponentiële toename van de papierwinkel in recht en gerecht.

De tentoonstelling wordt afgesloten met een kritische evaluatie van de betekenis van het Eeuwig Edict. Hoewel die evaluatie grotendeels ingaat tegen de historiografische stroom, en de faam van deze “monumentale” wet dus relativeert, onthoudt ze wel dat het Eeuwig Edict een doorbraak heeft betekend in een eeuwenlange evolutie naar meer rechtszekerheid.

Eeuwig Edict

De Brusselse hofdruckers Rutger Velpius en Antoon Huybrecht drukten in 1611 zowel de Franse als de Nederlandse versie van het Eeuwig Edict. Op de frontispice staat het blazoen van de aartshertogen, inclusief Gulden Vlies, geflankeerd door de allegorieën van *Justitia* (links) en *Pax* (Vrede) (rechts). Tussen de twee taalversies zijn wel enkele iconografische verschillen: De gesloten kroon van het keizerrijk (Fr.) in plaats van een open kroon (NL), en een geblinddoekte Vrouwe *Justitia* (Fr.) in plaats van een kijkende (NL).

Het Edict werd — al dan niet samen met de interpretatie van 28 november 1611 — verspreid als losse overheidspublicatie. Minstens één keer, in 1625, werd een analoge herdruk gemaakt.

Het document kende heruitgaven tot zeer laat in de 18de eeuw, en werd ook opgenomen in talrijke verzamelingen.

*ORDONNANCE ET EDICT PERPETUEL (...);
ORDINANCIE ENDE EEWICH EDICT (...),
Brussel, 1611.*

© BRUSSEL, Koninklijke
Bibliotheek van België, Kostbare
werken, LP 6105 A RP en
LP II 60.547 A 3 RP.

1. Het Eeuwig Edict van 12 juli 1611

Halfweg 1611 kondigen Albrecht en Isabella, als soevereine prinsen van de Nederlanden, een wet af die een antwoord moet bieden op een algemeen aangevoelde malaise inzake justitie. Met hun ordonnantie willen de aartshertogen corruptie en ambtsmisbruik beteugelen, de “verwaarlozing van de wetten” te lijf gaan en (zoveel mogelijk) juridische onzekerheden uit de wereld helpen.

De afkondiging van het Eeuwig Edict betekent een doorbraak in een eeuwenlange evolutie naar meer rechtszekerheid. Na 1611 verandert immers niet alleen de verhouding tussen de ongeschreven gewoonte en de wet, maar krijgt ook het geschrift absolute voorrang in geval van twijfel over rechten en plichten. Doordat haast alle bepalingen van het Edict de inwoners van de Nederlanden (privaatrechtelijke) zaken doen optekenen die voorheen veeleer mondeling werden geregeld, brengt het tegelijk een exponentiële toename van het aantal schrifturen met zich. Het Eeuwig Edict situeert zich dan ook tussen juridische praktijk, rechtszekerheid en archief.

De Spaanse Nederlanden zijn een conglomeraat van vorstendommen die onder bepaalde voorwaarden een zelfde soeverein erkennen. Albrecht en Isabella laten zich in 1599 eerst inhuldigen te Brussel, en houden vervolgens een hele reeks blijde intredes in de verschillende provincies. Daardoor worden ze overal erkend als landsheer van de respectieve landsgedeelten. Op deze gravure — gestoken door Jan Collaert en opgenomen in een heruitgave van een boek over de Brabantse dynastie — worden ze afgebeeld als hertogen van Brabant.

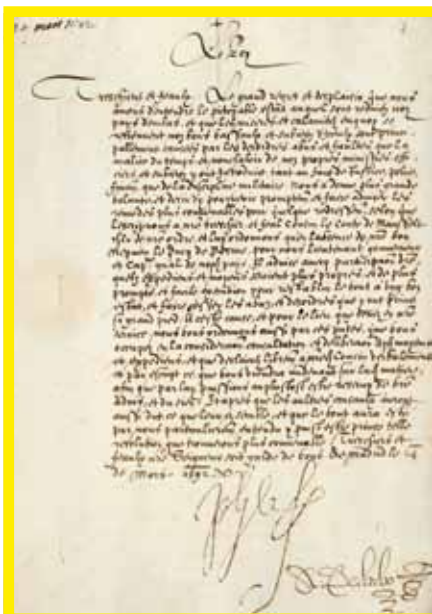
Gravure uit H. Barlandus, *Ducum Brabantiae Chronica*, Antwerpen, 1600. © BRUSSEL, Koninklijke Bibliotheek van België, Prenten, S I 34.658.

2. De genese van de wet

De eerste initiatieven voor het opstellen van een wet die moet leiden *tot beter directie vande zaken van Iusticie* komen van koning Filips II en zijn entourage. Zoals dat gebruikelijk is, vraagt de vorst bij de ontwikkeling van deze wet het advies van tal van centrale, provinciale en zelfs lokale instellingen. Hoe tijdrovend zo'n besluitvormingsproces wel kan zijn, blijkt uit de genese van het Eeuwig Edict: tussen de eerste adviesgolf en de eindredactie van de tekst verlopen niet minder dan vijftien jaren. Het opstellen van de eigenlijke wettekst is het werk van de raadsheren van de Geheime Raad, allemaal gediplomeerde juristen. Hun instelling — opgericht in 1531 en ondergebracht in het vorstelijk paleis op de Coudenberg — is immers bevoegd voor alles wat te maken heeft met “justitie, gratie en wetgeving”. Na bespreking van de ingekomen adviezen stellen ze de definitieve tekst op, die ze vervolgens aan de aartshertogen voorleggen ter ondertekening.

2.1 In de vroegmoderne periode worden de Nederlanden geregeerd door vorsten van de Habsburgse dynastie. Koning Filips II (1527–1599) behoort tot de Spaanse tak van de familie. In 1598 doet hij afstand van de Nederlanden ten gunste van zijn dochter Isabella en aartshertog Albrecht van Oostenrijk. Zijn zoon Filips III erft een jaar later de rest van het Spaanse rijk.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Topografisch-historische atlas, 273.

2.2 In een brief van 24 maart 1592 uit koning Filips II zijn ongenoegen over de belabberde toestand in de Nederlanden. Meteen beveelt hij de collaterale en de provinciale raden advies uit te brengen over de middelen die nodig zijn om een einde te maken aan de onlusten, het ambtsmisbruik en de meer algemene *boasheyt des tydts*, een uitdrukking die in 1611 in de aanhef van het Eeuwig Edict zal staan.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, 192/13.

In de buurt van Segovia (Spanje) zit koning Filips II een vergadering voor over “Belgische” aangelegenheden.
© BRUSSEL, Koninklijke Bibliotheek van België, Prenten, S II 92.795 (folio).

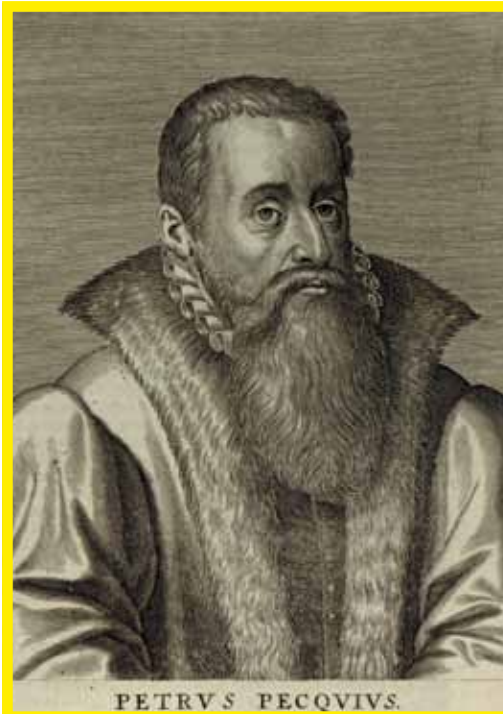
2.3 Gehoorgevend aan de oproep van 24 maart 1592 brengen de verschillende justitieraden de meest uiteenlopende onderwerpen aan bod. De Grote Raad van Mechelen en de Raad van Luxemburg dringen bijvoorbeeld aan op de benoeming van toegewijde en degelijk betaalde magistraten. De Raad van Vlaanderen levert dan weer vooral inhoudelijke regels, die later hun plaats in het Edict zullen vinden.
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, 1187.

2.4 Na een eerste adviesgolf stelt de Geheime Raad, voor de gelegenheid uitgebreid met afgevaardigden van de Raad van State en de provinciale Raden, in oktober 1594 een omstandig advies samen. Dit “ontwerp van wet” telt 53 artikelen. Het behandelt reeds het gros van de definitieve onderwerpen van het Eeuwig Edict, maar werkt die nog niet grondig uit.
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Handschriftenverzameling, 171.

2.5 Rond 1595 valt het wetgevingsproces op centraal vlak stil. Toch blijven enkele justitieraden voor eigen deur veggen. Zo kaart de Raad van Luxemburg de malaise in justitie in 1597–98 nogmaals aan.
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, 1846/1.

De leden van de Geheime Raad in de begrafenisstoet van aartshertog Albrecht.
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Bibliotheek, LP 5920.

2.6 Pieter Peck (1562–1625) is een jurist die zich in de loop van zijn carrière ontpopt tot een prominent staatsman. Nadat hij de aartshertogen enkele jaren voortreffelijk heeft gediend als ambassadeur te Parijs, wordt hij in 1611 opgenomen in de Geheime Raad. Daar wordt Peck — althans volgens J.F. Foppens — samen met enkele andere raadsheren belast met de redactie van het Eeuwig Edict. Uiteindelijk wordt hij in 1616 gepromoveerd tot kanselier van Brabant, hetgeen hem meteen op het toppunt van zijn carrière brengt. J.F. Foppens, *Bibliotheca Belgica, sive virorum in Belgio vita, scriptisque illustrium catalogus, librorumque nomenclatura*, Brussel, 1739, dl. 2. BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Bibliotheek, LP 1910.

2.7 Willem van Steenhuys (1558–1638) wordt in 1601 benoemd tot raadsheer in de Grote Raad van Mechelen. Tien jaar later wordt hij rekestmeester in de Geheime Raad. Hij werkt er intensief mee aan de redactie van het grote aantal ordonnanties op het muntwezen dat ten tijde van de aartshertogen het licht ziet. Ook bij de genese van het Eeuwig Edict speelt hij wellicht een rol.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Geheime Raad, Registers, 765.

2.8 Jean de Richardot (1540–1609) wordt in 1568 raadsheer in de Grote Raad van Mechelen. Nadat hij Alexander Farnese als diplomaat heeft bijgestaan in de herovering van de Zuidelijke Nederlanden, wordt hij in 1585 opgenomen in de Raad van State. In 1597 schopt hij het tot hoofd-voorzitter van de Geheime Raad, een soort eerste minister *avant la lettre*. Daardoor komt hij in aanraking met alle belangrijke aangelegenheden van zijn tijd — waaronder de redactie van het Eeuwig Edict.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Geheime Raad, Registers, 766.

2.9 & 2.10 De aartshertogen nemen verschillende initiatieven op het vlak van de strafrechtsbedeling. Daarvan getuigen onder meer hun heksenordonnantie van 1606 en het ketterijplakkaat van 1609. In 1604 en 1606 vragen ze de provinciale justitieraden ook met aandrang om voorstellen te doen in verband met de wijziging en/of herafkondiging van de criminele ordonnanties. Deze oproepen vallen echter in dovemans oren. Aan het Eeuwig Edict worden uiteindelijk slechts enkele strafrechtsartikelen toegevoegd.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, 1917/1 & 1917/2.

2.11 In het voorjaar van 1607 stelt de Geheime Raad het definitief ontwerp van wet op — de tekst heet dan al *édit perpétuel*. Het bewuste ontwerp wordt andermaal voor advisering naar de justitieraden gestuurd. Bij brief van 28 november 1607 formuleert de Raad van Brabant enkele bedenkingen. *In globo* is de Raad het eens met de tekst, maar enkele privaatrechtelijke artikelen zouden minstens voor Brabant moeten gewijzigd worden... Een loze wens, zo zou vier jaar later blijken, want er werden geen amendementen meer doorgevoerd.

BRUSSEL (Anderlecht), Rijksarchief, Raad van Brabant, 5192.

2.12 Eind 1607 valt het wetgevingsproces om een onbekende reden stil. In juni 1611 is het de Raad van Vlaanderen die de draad weer oppikt. Zo schrijft de Raad op 4 juni dat zijn lid Charles Triest naar Brussel is gereisd, en aan raadsheer Willem van Gysperre (1544–1622) van de Geheime Raad gevraagd heeft om bij de aartshertogen aan te dringen op publicatie. Aan de wettekst hoeft inhoudelijk niets meer gewijzigd te worden.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, 1175/8.

Plattegrond van Brussel: de Geheime Raad en de Raad van Brabant, twee instellingen die betrokken waren bij de genese van het Edict, liggen op wandelafstand van elkaar.

J. Blaeu, *Novum ac magnum theatrum urbium Belgicae regiae*, Amsterdam, 1649. BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Bibliotheek, LP 1686.

2.13 & 2.14 Martin de Tailly's vermaarde plattegrond van Brussel is ontegensprekelijk de beste om zich een beeld te vormen van de stad in het midden van de 17de eeuw. Aan het eigenlijke stadsplan, opgedragen aan koning Filips IV (1605–1665), voegde de artiest nog twee prachtige platen van het vorstelijk paleis op de Coudenberg toe, elk vanuit een ander perspectief.

Martin de Tailly, *Bruxella nobilissima Brabantiae civitas*, 1640.

BRUSSEL, Koninklijke Bibliotheek van België, Prenten, S II 11.414 & S II 11.415.

2.15 De Raad van Vlaanderen — die zowel een bestuurscollege als een rechtbank is — behoort tot de vele instellingen die bij de ontwikkeling van het Eeuwig Edict worden geraadpleegd. Ten tijde van de aartshertogen zetelt de Raad in het Gravensteen, het oude vorstelijke "paleis" in het centrum van Gent. Op de plattegrond van dat gebouw worden in het groen verschillende vertrekken van de Raad afgebeeld, zoals het grote salon (B), beide raadkamers (C, D) en de griffie (F). In het rood worden de ondergrondse vertrekken — vooral kerkers (S) en kelders (V) — aangegeven.

Plan opgemaakt door architect F. Brismaille, met het oog op de verkoop van het Gravensteen (1779).

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Kaarten en plannen in handschrift, 570.

2.16 De Geheime Raad was een permanent college van zes tot negen raadsheren. Deze beroepsjuristen, gevormd in het geleerde recht, stonden onder leiding van een hoofdvoorzitter en werden ondersteund door een vrij uitgebreide staf van secretarissen en ambtenaren. Hier lopen de secretarissen van de Geheime Raad in de treurstoet die werd gehouden ter ere van aartshertog Albrecht.

Gravure uit J. Franquart & E. Puteanus, *Pompa funebris optimi potentissimiq[ue] principis Alberti Pii, Archiducis Austriae Ducis Burg[undiae]. Brab[antiae]. &c. Veris imaginibus expressa a Jacobo Franquart Archit[ecto] reg. Eiusdem principis morientis vita, Scriptore E[rycio] Puteano, Consil[iario] et Historiogr[apho] reg.*, Brussel, 1623.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Topografisch-historische atlas, 1119.

Charles della Faille (°1573 - †1636)

Na verschillende diplomatieke opdrachten te hebben vervuld voor de aartshertogen wordt Charles della Faille in 1610 benoemd tot secretaris van de Geheime Raad. Het jaar nadien neemt hij die functie daadwerkelijk op. Hij ontpopt zich tot één van de meest invloedrijke figuren in de Nederlanden.

3. De publicatie van de wet

Tijdens de regering van de aartshertogen worden de wetten niet alleen voorbereid in Brussel. Ze worden ook op naam van Albrecht en Isabella afgekondigd. Het zijn twee uitdrukkingen van de (quasi) soevereine macht die het paar in 1598 heeft verworven over de Nederlanden.

Eenmaal getekend door de vorsten is de wet echter nog niet van kracht. Daartoe is nog een aantal juridische stappen nodig. Zo wordt eerst opdracht gegeven tot publicatie. In het geval van het Eeuwig Edict verlenen de aartshertogen hun hofdruckers in 1611 — vier jaar dus na het finaliseren van de tekst — het privilege om de wet te drukken. Vervolgens worden exemplaren van de wet naar de provinciale justitieraden gestuurd. Zij tekenen die op in hun registers en delen de inhoud ervan mee aan hun medewerkers. Ze sturen de wet ook door naar de stads- en kasselrijbesturen, die de tekst op hun beurt verder verspreiden onder de lagere heerlijkheden. Daar moet de wet uiteindelijk door aanplakking en uitroeping bekend worden gemaakt.

3.1 De werkzaamheden aan het Eeuwig Edict vallen in 1607 stil. Nadat ze daar halverwege 1611 over zijn aangesproken door de Raden van Brabant en Vlaanderen, herinneren de raadsheren van de Geheime Raad aartshertog Albrecht op hun beurt aan de “wet ter verbetering van de justitie”. Kunnen ze hem de enkele jaren eerder ontworpen artikelen voorleggen ter ondertekening?

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Handschriftenverzameling, 794C, fol. 138.

3.2 Op 24 juni 1611 ondertekenen de aartshertogen te Mariemont de minuut van het Eeuwig Edict. Aansluitend vertrouwen ze de wet toe aan de audiëntier voor verdere afhandeling.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, 1175/8.

3.3 De kladversie van het Eeuwige Edict is kort vóór de ondertekening van de definitieve tekst opgesteld. In zowat alle onderdelen ervan — de *intitulatio*, de preambule, het eigenlijke corpus en het “eschatocol” volgend op het laatste artikel — staan massaal veel doorhalingen.
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, 1175/8.

Isabella voor het slot van Mariemont, de vorstelijke residentie waar het Eeuwige Edict op 24 juni 1611 wordt ondertekend.
© MADRID, Museo Nacional del Prado, P1684.

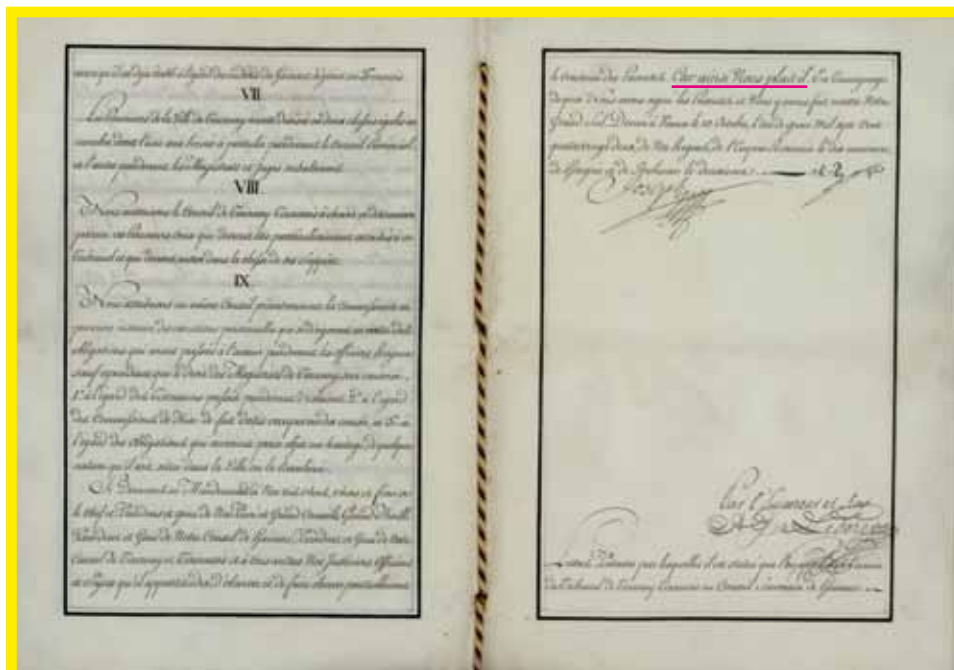
3.4 Op 24 juni 1611 tekenen de aartshertogen niet alleen de definitieve versie van de wet, maar geven ze ook opdracht tot publicatie. Hiermee wordt niet zomaar het drukken van de tekst bedoeld, maar wel een geheel van handelingen dat ervoor moet zorgen dat de wet effectief in werking kan treden in de verschillende provincies. Zo moet de tekst eerst in de vorm van een open brief gegoten worden en vervolgens gezegeld worden met het grootzegel. Dit laatste gebeurt op 12 juli 1611, de dag van afkondiging, die meteen ook de identificatiedatum van de wet wordt.
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, 1898/4.

3.5 Albrecht en Isabella, groot majesteitszegel voor de Grote Raad van Mechelen (1599–1621).

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Verzameling losse zegels, 546.

3.6 In de treurstoet van aartshertog Albrecht worden de voornaamste symbolen van de vorstelijke soevereiniteit meedragen door hoge edellieden behorend tot het Brusselse hof: de scepter, het zwaard en de kroon. Dit zijn “regalia” in de zin van “symbolen van de vorstelijke macht”. Een andere betekenis van “regalia” is “vorstelijke machten”. De wetgevende macht is daarvan het voorbeeld bij uitstek. J. Franquart & E. Puteanus, *Pompa funebris optimi potentissimiq[ue] principis Alberti Pii, Archiducis Austriae Ducis Burg[undiae]. Brab[antiae]. &c. Veris imaginibus expressa a Jacobo Franquart Archit[ecto] reg. Eiusdem principis morientis vita, Scriptore E[rycio] Puteano, Consil[iario] et Historiogr[apho] reg.*, Brussel, 1623.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Bibliotheek, LP 5920.

3.7 Heel de vroegmoderne periode wijzigt haast niets aan de vorm waarin wetgeving wordt afgekondigd. “Patentbrieven” of “open brieven” zijn aan het brede publiek gericht. Ze worden ook op het einde van het ancien régime nog heel vaak op perkament geschreven en zijn steeds voorzien van het grootzegel van de vorst. De klassieke zinsnede *want alzo Ons gelieft (car ainsi Nous plaît-il)* veruitwendigt de idee dat de afdwingbaarheid en de bestaansreden van de wet gebaseerd zijn op de soevereine macht. De wil van de vorst is wet!

Ordonnantie van Jozef II, 10 oktober 1784.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, 1286.

3.8 De Zuidelijke Nederlanden zijn een samengestelde staat. Eenmaal gezegeld moeten de open brieven van het Edict verstuurd worden naar alle “landen van herwaartsover” die onder het gezag vallen van Albrecht en Isabella: Brabant, Luxemburg, Gelre, Vlaanderen, Artesië, Henegouwen, Holland, Namen, Friesland, Utrecht, Overijssel, Rijsel, Dowaaï en Orchies, Doornik en het Doornikse, Valenciennes, Zeeland en Mechelen.

Schets der Nederlanden, eertyds toen zy alle nog Onder een hoofd of Heer Stonden (...) in: *Compleete zak-atlas van de zeventien Nederlandsche Provinciën (...)*, uitgegeven bij Elwe en Langeveld in Amsterdam in 1786.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Gegraveerde en gedrukte kaarten en plattegronden, 122.

3.9 & 3.10 Een “centrale” wet kan in de Zuidelijke Nederlanden pas in werking treden als de tekst in de verschillende hertogdommen, graafschappen en heerlijkheden op naam van de respectieve hertog, graaf of heer wordt afgekondigd en vervolgens ook wordt geregistreerd. In de Raad van Vlaanderen wordt het Edict daarom overgeschreven in het register van ordonnanties en luidop voorgelezen tijdens een zitting. Ook de Raad van Namen pent de tekst van de wet over in zijn register van ordonnanties.

GENT, Rijksarchief, Raad van Vlaanderen, 806.

NAMEN, Rijksarchief, Conseil de Namur, 186.

3.11 Op 16 augustus 1611 stuurt de Geheime Raad het Eeuwig Edict naar de Raad van Vlaanderen, voor registratie en publicatie. Eind november van hetzelfde jaar bezorgt de Geheime Raad de provinciale justitieraad in Gent ook enkele exemplaren van een gedrukte interpretatie van het Edict. De teksten moeten onverwijld gepubliceerd worden op de gebruikelijke plaatsen “opdat niemand zou kunnen doen alsof hij de inhoud ervan niet kent”.

GENT, Rijksarchief, Raad van Vlaanderen, 196, stukken 49 en 145.

3.12 Zoals blijkt uit de correspondentie binnen de kasselrij Oudenaarde, zijn het in het begin van de 17de eeuw drukke tijden voor de “messagiers”, die administratieve stukken bij de ondergeschikte besturen moeten bedelen. In de brief die om publicatie van het Eeuwig Edict vraagt, wordt ook naar andere recente wetgeving verwezen.

GENT, Rijksarchief, Kasselrij Oudenaarde, 405.

Eeuwig Edict

Hoewel de Noordelijke Nederlanden volgens de *intitulatio* van het Eeuwig Edict ook tot het toepassingsgebied van de wet behoren, wordt het daar nooit gepubliceerd. *De facto* hebben zij zich in 1611 immers al afgescheurd.

Novissima et accuratissima XVII Provinciarum Germaniae Inferioris Delineatio.

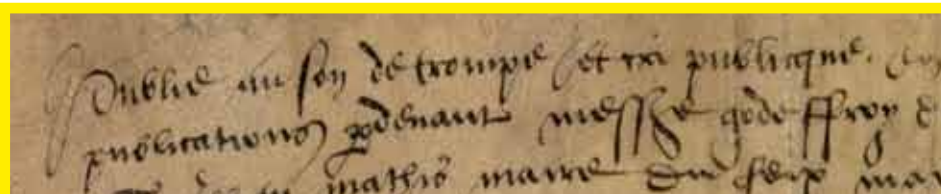
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Gegraveerde en gedrukte kaarten en plattegronden, 117.

3.13 Hoe de publicatie van een wet “bij uitroeping” in de lokale gemeenschap gebeurt, wordt duidelijk in een gravure uit Joos De Damhouders handboek over procesrecht. Een dagvaarding kan zowel persoonlijk gebeuren (links), als “bij edict”. In dat laatste geval roept de bevoegde ambtenaar, met gerechtsroede, de tekst uit vanaf de pui van het stadhuis of vanaf een roepsteen aan de kerk.
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Topografisch-historische atlas, 1386.

3.14 Gezicht op het stadhuis van Leuven, met centrale pui van waaraf wetten werden “uitgeroepen”. Het begrip “wetten” moet hierbij in de meest brede zin begrepen worden. Het omvat namelijk zowel stedelijke en regionale normen, als vorstelijke regelgevende teksten die benamingen dragen als (al dan niet “eeuwige”) “edicten”, “plakkaten”, “ordonnanties”, “bevelen”, “decreten” etc. Gravure uit J.B. Christyn, *Les délices des Pays-Bas ou description géographique et historique des XVII provinces Belges*, Antwerpen, 1786, dl. 1.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Topografisch-historische atlas, 2734.

3.15 De lokale magistraat bevestigt, op de keerzijde of in de marge van de toegestuurde patentbrieven, dat de bekendmaking is gebeurd. In Mechelen wordt “naer gewoentlijke manier” gepubliceerd “ende ter puyen afgeroepen”. Het Naamse stadsbestuur maakt met zijn “publié au son de trompe” duidelijk dat het publiek met trompetgeschal werd uitgenodigd om te komen luisteren. Naast leden van de magistraat was er zelfs “grant nombre de peuple” aanwezig.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, 1264.

Gerardus Corselius (*1568 - †1636)

In 1596 krijgt Gerardus Corselius aan de Leuvense universiteit de koninklijke leerstoel *Instituten* van het Romeins recht. Tien jaar later wordt hij er ordinarius burgerlijk recht. Nog eens tien jaar later wordt hij benoemd tot canoniek raadsheer in de Grote Raad van Mechelen. In 1621 schoupt hij het uiteindelijk tot canoniek raadsheer in de Geheime Raad.

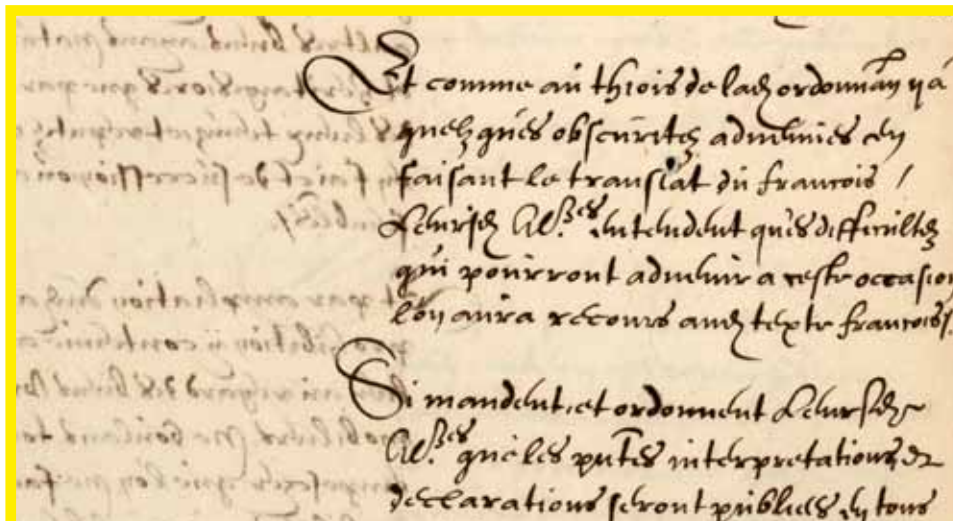

4. Voor een goed begrip

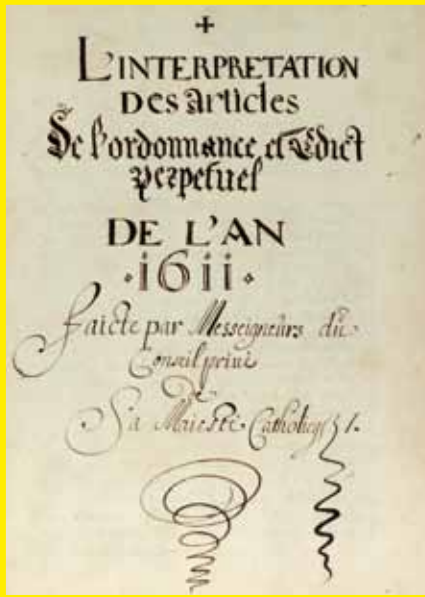
Eenmaal van kracht, kan een wet aanleiding geven tot interpretatieproblemen. Vaak is voor een concreet geschil ook geen letterlijke oplossing te vinden in de tekst. Rechtsonderhorigen of rechtbanken die twijfelen aan het juiste begrip van een artikel richten daarom vragen om verduidelijking aan de vorst.

Zulke vragen worden voorgelegd aan de Geheime Raad. Geen enkele instantie is immers beter geplaatst om te beslissen hoe de wet het best wordt toegepast, rekening houdend met de oorspronkelijke *ratio legis*.

Er zijn minstens 115 “authentieke interpretaties” van het Eeuwig Edict bekend, waarbij de wetgever dus zelf de oorspronkelijke regel uitlegt. Een heel belangrijke interpretatie, die al in november 1611 wordt gepubliceerd, bepaalt dat bij verschil tussen de Franse en de Nederlandse versie van de tekst, de eerstgenoemde voorrang heeft. Chronologisch was de Franse namelijk de eerste, en pas na de vaststelling van die definitieve tekst was er letterlijk (en op sommige punten slecht) vertaald.

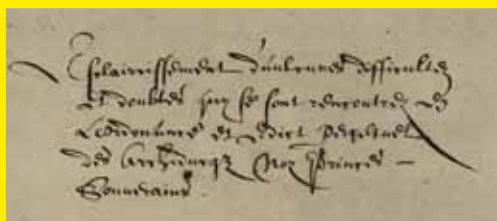

4.1 Vandaag verschijnen alle Belgische wetten in het Staatsblad in de beide landstalen en beide versies hebben dezelfde kracht. Niet zo in 1611! Het Eeuwig Edict is volledig in het Frans — de taal van de centrale regering en van de juridische elite — tot stand gekomen. Omdat bij de vertaling enkele fouten zijn gemaakt, beslist een authentieke interpretatie van 28 november 1611 (art. 8) dat bij tekstverschillen enkel de Franse versie mag toegepast worden. BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, 1175/8.

L'INTERPRETATION
DES ARTICLES
DE L'ORDONNANCE ET EDICT
PERPETUEL
DE L'AN
1611.
Faite par Messieurs du
Conseil privé
S. M. C. Catholique.

4.2 Vooral in de eerste jaren na 1611, maar ook nog tot laat in de 18de eeuw komen heel wat “authentieke interpretaties” tot stand. Dit betekent dat de wetgever zelf – de Geheime Raad, in naam van de vorst – de oorspronkelijke wet uitlegt. De aanleiding is meestal een vraag van een ondergeschikte rechtbank of een individuele rechtsonderhorige, die twijfelt aan de precieze toepassing van de wet in een concrete situatie. Verschillende juristen leggen verzamelingen van deze interpretaties aan.
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Handschriftenverzameling, 287.

4.3 Handschrift met interpretaties van het Eeuwig Edict.
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, 1175/6bis.

4.4 De authentieke interpretatie van 28 november 1611 (vaak verkeerd gedateerd op 18 november 1611) regelt niet alleen het probleem van de taalverschillen, maar beslecht ook discussiepunten over de artikelen 10, 14 en 16, die door verschillende verzoekende partijen zijn aangekaart. De interpretatie wordt in beide landstalen gedrukt op last van de aartshertogen en komt ook in quasi alle andere edities van het Eeuwig Edict voor.

INTERPRETATION ET ESCLAIRCISSEMENT DE CERTAINES DOUBTES (...), Brussel, 1611.
Privébezit.

INTERPRETATION
ET
ESCLAIRCISSEMENT
DE CERTAINES DOUBTES ET
difficultez qui se sont rencontrées en l'Ordonnance
& Edict perpetuel des Archiducqz noz Princes sou-
uerains du xij. de Juillet de cest an 1611. decreté
pour la meilleure direction des affaires de la Iustice
es Pays de pardeça.

A BRUXELLES,
Par Rutger Velpius & Hubert Anthoine, Imprimeurs
litez, à l'Aigle d'or près du Palais, 1611.
Avec Privilège. Le Comte.

4.5 Wanneer de wetgever om verduidelijking gevraagd wordt, gaat de Geheime Raad omzichtig te werk. Een verzoek wordt doorgaans doorgestuurd naar de territoriaal bevoegde provinciale justitieraad, met vraag om advies. Deze consulteert op zijn beurt vaak ook nog eens lagere besturen of juristen.

Een dossier dat volledig bewaard is gebleven, geeft ons een mooi beeld van de administratieve molen die op gang kwam bij “wetgeving op verzoek”: Jaspas vander Ghote is de gedaagde of verwerende partij in een zaak voor de schepbank van Veurne. Als hij zich op de verjaringstermijn van artikel 37 van het Eeuwig Edict zou kunnen beroepen, dan is de vordering van zijn tegenstrever zonder meer onontvankelijk, want verjaard. De eiser betwist echter dat het artikel, dat over “naasting” handelt, ook van toepassing zou zijn in Veurne. De Veurnse costume heeft het immers over “meentucht” en niet over “naasting”, een gelijkaardige maar niet identieke rechtsfiguur. Toch meent Jaspas dat hij zich terecht op het Edict beroept. Hij richt daarom een verzoek aan de aartshertogen om uitdrukkelijk te verduidelijken dat artikel 37 ook op de Veurnse “meentucht” slaat. Het originele verzoek aan de aartshertogen doet in de centrale administratie dienst als minuut voor het finale besluit. In de marge links bovenaan zien we dat eerst om het advies van de Raad van Vlaanderen wordt gevraagd. Dit advies, uitgebracht op 30 oktober 1618, is positief zodat in een tweede kantschrift (geparafeerd met het *vidit* van de behandelende raadsheer) op 5 december 1618 een favorabele authentieke interpretatie verleend wordt. In het dossier zitten verder nog enkele uittreksels van wetten en costumen, waarmee de verzoeker zijn vraag gestaafd heeft.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Geheime Raad tijdens de Spaanse periode, kartons, 1458.

4.6 Na inwinning van adviezen van derden wordt voor elk probleem een verslag opgesteld door een raadsheer. Vervolgens wordt het probleem door de voltallige Geheime Raad besproken. Zo komt een definitief “consult” tot stand, een gemotiveerd voorstel, dat aan de vorst ter goedkeuring wordt voorgelegd.

In de marge van dit advies van 24 september 1685 zien we de “apostille”, het kantschrift waarmee de Spaanse landvoogd zich aansluit bij het advies (*me conformo*). Het betreft de aanwijzing van de bevoegde verkoper in het kader van de aanvaarding van een nalatenschap onder voorrecht van boedelbeschrijving.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Geheime Raad, Registers, 338.

Het paleis op de Coudenberg is de hoofdverblijfplaats van de Spaanse Habsburgers in de Nederlanden. Ook de Geheime Raad — het bureaucratisch centrum van de regering te Brussel — is er ondergebracht. J. Blaeu, *Novum ac magnum theatrum urbium Belgicae regiae*, Amsterdam, 1649. BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Bibliotheek, LP 1686.

5. Gewoonte wordt wet

Tijdens de middeleeuwen was er al recht, maar de regels ervan behoorden — op enkele notoire uitzonderingen na — tot de “gewoonte”. Het betrof afspraken die mondeling werden overgeleverd en door de mensen meer werden aangevoeld dan dat ze rationeel gekend waren.

In 1531 beveelt Keizer Karel, in navolging van de Franse koningen, dat de gewoonten of *costumen* van alle steden en dorpen moeten worden opgetekend en ter goedkeuring worden voorgelegd aan de vorst. Filips II en Alva herhalen het bevel en ook het Eeuwig Edict rakelt de problematiek weer op... nu met meer succes. Na 1611 worden immers meer gecodificeerde gewoonterechten dan ooit “gehomologeerd”. Dat wil zeggen dat de ongeschreven gewoonte — na aanpassing door de juristen van de provinciale justitieraden en de Geheime Raad — een geschreven wet wordt, die voortaan alleen nog door de vorst zelf kan worden aangepast. Bevestigt dit proces enerzijds de macht van de soeverein, dan verhoogt het anderzijds ook de rechtszekerheid van de justitiabelen. Rechten en plichten staan voortaan zwart op wit.

5.1 Afgevaardigden van stad en hertogdom Limburg leggen in uitvoering van het Eeuwig Edict (*en conformité de l'ordonnance portée par le placart émané dernièrement pour la meilleure direction des affaires de la justice*) in Brussel hun opgetekende gewoonten neer. Ze hebben de tekst opgediept uit een oud register en beweren sinds onheuglijke tijden die regels toe te passen. Wegens misbruiken en misverstanden moeten wel enkele zaken aangepast worden, aldus nog het verzoek aan de centrale regering.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Handschriftenverzameling, 294/D.

5.2 Ook een kleine heerlijkheid als Oombergen (nabij Zottegem) geeft gevolg aan het bevel tot rechtsoptekening van het Eeuwig Edict. De tekst besluit dat de artikelen door de lokale baljuw en schepenen op schrift gesteld zijn op 28 december 1611, en nogmaals “gerecolleerd” werden op 26 februari 1612. Artikel 5 vermeldt uitdrukkelijk dat door de bepaling van artikel 37 van het Edict de andersluidende regel van het lokale recht ophoudt te gelden. De wet wijzigt dus de gewoonte.

BEVEREN, Rijksarchief, Fonds van der Schelden, 3.

5.3 & 5.4 Op 16 mei 1618 homologeren de aartshertogen het gecodificeerde gewoonterecht van het Land van Waas, een kasselrij van het graafschap Vlaanderen. In de aanhef wordt uitdrukkelijk verwezen naar het optekeningbevel van het Eeuwig Edict. (Het Edict wordt echter foutief op 5 juli 1611 gedateerd!) In het archief van het kasselrijbestuur is dit prachtige originele exemplaar, met het grootzegel van de patentbrief, bewaard gebleven. Onderaan de eerste bladzijde van het handschrift zien we dat het ontwerp van het kasselrijbestuur eerst voor advies is overgemaakt aan de Raad van Vlaanderen (en

vervolgens aan de Geheime Raad).

Van dit bij wet bekrachtigde gewoonterecht zijn ook verschillende edities in druk verschenen. Een vroege versie, met vermelding van de namen van de leden van het kasselrijbestuur, is in 1618 gedrukt te Gent door Jan Van Steene.

BEVEREN, Rijksarchief, Hoofdcollege van het Land van Waas, 1784.

COSTVMEN VANDEN LANDE VAN WAES (...), Gent, 1618.

GENT, Universiteit Gent, Bibliotheek Rechtsfaculteit.

5.5 Ten tijde van keizer Karel V is al Henegouws gewoonterecht gehomologeerd (1533). Een aangevulde versie daarvan wordt in 1560 ter homologatie aangeboden aan koning Filips II. Als gevolg van de godsdiensttroebelen komt daar op dat moment echter niets van in huis. Nadat de Nederlanden aan de aartshertogen zijn afgestaan, wordt het proces weer opgestart. Dat leidt na enige tijd tot de homologatie van de “nieuwe charters” van het Land en het Graafschap Henegouwen — opgedeeld in 136 hoofdstukken. Op 5 maart 1619 wordt deze versie uiteindelijk gezegeld met het grootzegel van de aartshertogen.

BERGEN, Rijksarchief, Archives locales, 3007.

5.6 Laurens van den Hane (1617–1683) was advocaat bij de Raad van Vlaanderen. Hij stelde lijvige boekwerken samen met de Vlaamse gewoonterechten en met wetgeving, en dit zowel in het Nederlands als in het Frans. Door de vele drukken van dit soort uitgaven kon elke jurist in zijn kantoor de regels kennen, hetgeen meer rechtszekerheid betekende. In de eeuwen daarvoor waren immers “turben” nodig om de costumiere regels te bewijzen. Dit waren unanieme, voor de rechtbank afgelegde, verklaringen van tien mensen met ervaring.

Vooraan de editie van 1674 van van den Hanes verzameling van costumen van het graafschap Vlaanderen prijkt deze prachtige gravure. We lezen ‘*t ghebrvyck gheeft seden aen wet en reden en ‘t gebrvyck beset en recht en wet*. Een oude dame — de ervaring van het eeuwig overgeleverde gewoonterecht — neemt het “spitse recht” en de “rauwe wet” bij de hand.

L. van den Hane, *Costumen van het graefschap van Vlaenderen*, Antwerpen en Gent, 1674.

GENT, Universiteit Gent, Bibliotheek Rechtsfaculteit.

5.7 In 1648 verzamelt Antoon Anselmo (1589-1668), op dat ogenblik schepen in Antwerpen, verschillende wetten, privileges, keuren, overeenkomsten etc. die nog niet in de (eerste twee delen van de) Plakkaten van Vlaanderen zijn verschenen. Het initiatief wijst op het belang dat deze jurist hecht aan de wet als formele rechtsbron. Dit boek, met een prachtige gravure die de vorst als “wet-gever” voorstelt, wordt het eerste deel van de reeks *Plakkaten van Brabant*.

A. Anselmo, *Placcaeten, Ordonnantien, Landt-chartres, Blyde-Incomsten, Privilegien ende Instructien ... van Brabant*, Antwerpen, 1648.

GENT, Universiteit Gent, Bibliotheek Rechtsfaculteit.

5.8 Een van de vele gewoonterechten die na 1611 gehomologeerd worden, is dat van Eeklo (inclusief Lembeke). De aartshertogen homologeren het bij decreet van 12 december 1619. In 1621 verschijnt bij de Gentse uitgever Jan van den Steene (aan het Sint-Veerleplein) een gedrukte versie.

COSTVMEN ENDE VSANTIEN DER STEDE ENDE KEURE VAN EECLOO ENDE PROCHIE VAN LEMBEKE (...), Gent, 1621.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Bibliotheek, LP 922.

5.9 Na eerdere vruchteloze pogingen werd in uitvoering van het Eeuwig Edict het eengemaakte recht van het Roermondse of Gelderse Overkwartier gehomologeerd. Met zijn 2060 artikelen is het één van de meest gedetailleerde en gestructureerde costumen van de Nederlanden.

In een architectonisch kader houden Albrecht en Isabella een met het aartshertogelijk schild bekroonde wapenmantel open, waardoor de titel zichtbaar wordt. Op de sokkels links en rechts staan de wapens van het hertogdom en van de stad Roermond.

GELRESCH RECHTEN DES RVREMVNDTSCHEN QUARTIERS (...), Roermond, 1620

ANTWERPEN, Collectie Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, EHC 2948.

5.10 De costumen van de stad Brugge zijn een voorbeeld van de talrijke gewoonterechten die door de aartshertogen werden gehomologeerd. Bovenaan het titelblad prijken Albrecht en Isabella in twee medaillons, aan beide zijden van het aartshertogelijke wapenschild. Rond de titel en het wapenschild van de stad Brugge zijn de wapenschilden aangebracht van de 26 ondergeschikte rechtbanken.

COSTVMEN DER STEDE VAN BRVGGHE, Brugge, 1619.

© ANTWERPEN, Collectie Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, EHC 2935.

François de Groote (†1631)

Na 15 jaar lang als griffier van de Opperste Admiraliteitsraad te hebben gefungeerd, wordt François de Groote op 6 november 1611 benoemd tot secretaris van de Geheime Raad. Die aanstelling heeft hij uitdrukkelijk te danken aan de diensten die hij de overheid tot dan toe heeft bewezen.

6. Aanpak van machtsmisbruik en verbetering van het strafrecht

Doordat de meest diverse instellingen betrokken zijn bij de genese van het Eeuwig Edict, verwordt de oorspronkelijk bedoelde “algemene wet inzake justitie en politie” tot een conglomeraat van uiteenlopende regels. De talloze klachten over de werking van vooral lagere rechtbanken leiden bijvoorbeeld tot het uitdrukkelijk verbod op machtsmisbruik door rechters en ambtenaren. Het wordt hen ook verboden rechtsonderhorigen uit te buiten met excessieve kosten, of opbrengsten van gerechtelijke verkopen en boeten (deels) in eigen zak te steken. Tegen betaling een vervolging seponeren, is al helemaal uit den boze! Wat het straf- en het strafprocesrecht betreft, herhaalt het Edict grotendeels bepalingen uit de Criminele Ordonnanties van 1570, zoals de voorwaarden voor de aanhouding van verdachten. Bij de strafbepaling moeten de rechters rekening houden met de wetten, de gewoonten en (subsidiar) ook met het geleerde recht. Bij twijfel moeten ze advies vragen aan rechtsgeleerden. Ook de procedure om gratie aan te vragen, brengt oude edicten in herinnering.

6.1 De Criminele Ordonnanties van 5 en 9 juli 1570 zijn voor het strafrecht wat het Eeuwig Edict is voor het privaatrecht. In de ontwikkeling van het recht zorgen ze als het ware voor het betonnen van de zogenaamde “inquisitoire” procedure van het geleerde recht. De wetten dragen een naar hedendaagse normen zeer wrede stempel en passen dan ook perfect in de absolutistische periode.

Eigenlijk gaat het om drie edicten: één bevat de regels van het (“formele”) procesrecht, een ander is “materieel” en bepaalt dus misdrijven en straffen, en het derde bevat richtlijnen voor de cipiers van gevangenis.

Bijzonder aan de Criminele Ordonnanties is dat ze, afgekondigd tijdens de troebelen in de Nederlanden, heel heftige reacties hebben uitgelokt, die ertoe geleid hebben dat met de Pacificatie van Gent in 1576 namens de vorst beloofd is de ordonnantie als nietig te beschouwen. Desalniettemin hebben de bepalingen van de ordonnantie *de facto* een ontzettend grote invloed gehad, onder meer doordat ze in talrijke gedrukte versies verspreid waren.

Op de tweede bladzijde van de handgeschreven versie van het edict op de “stijl” — dit is het (straf) procesrecht — die als patentbrief voor publicatie aan de Grote Raad van Mechelen werd gestuurd, lezen we dat het edict tot stand kwam ten tijde van de hertog van Alva, in overleg tussen de Raad van State en de Geheime Raad.

De ontworpen ordonnantie wordt enkele regels verder afgekondigd als “*wet ende eeuwich gebot, nyettegenstaende eenige usancien, costuymen, styl, privilegien, statuyten oft particuliere ordonnancien van provincien, contreyen, steden, vlecken oft plaetsen ter contrarien*”. Dit citaat laat ons toe hier op te merken dat de juridische praktijk van de vroegmoderne periode termen als “wet, ordonnantie, statuut, edict...” volledig door elkaar gebruikt. Een naam als “eeuwig edict” betekent dus niet dat deze

wet langer zou gelden dan een andere. Het wijst enkel op een invloed van het geleerde recht, omdat het Romeinse recht inderdaad het begrip *edictum perpetuum* kende.

In de Criminele Ordonnanties wordt onder meer aangedrongen op de noodzaak van degelijk gerechtelijk personeel. Het is een probleem dat blijkt uit de anti-misbruikbepalingen van het Eeuwig Edict in 1611 nog steeds niet opgelost is. Het edict van 5 juli 1570 drukt mooi uit dat het “tevergeefs” zou zijn goede wetten te maken als de “*magistraeten, wethouders, officiers, ende dienaers van justicie die de selve moeten doen onderhouden ende executeren nyet oprecht, ende neerstich en waeren*”.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, 1265.

6.2 De artikelen 38 tot 47 van het Eeuwig Edict betreffen strafzaken. De bevoegde vervolgingsambtenaren moeten, aldus artikel 38, na kennisname van misdrijven onmiddellijk overgaan tot actie. Bij betrapping op heterdaad moet de dader aangehouden worden. In het andere geval mag slechts gearresteerd worden op bevel van de rechter, wanneer er ernstige aanwijzingen van schuld zijn. Ook Joos De Damhouder wijdt in zijn *Practycke criminele* een hoofdstuk aan de aanhouding van delinquenten.

J. De Damhouder, *Practycke in criminele saken*, Rotterdam, 1660.

Privébezit.

6.3 In de 16de en 17de eeuw is, behalve in het kerkelijk recht, de gevangenis nog niet gekend als vorm van strafuitvoering. Toch hebben de Criminele Ordonnanties, het Eeuwig Edict en strafrechtelijke handboeken, zoals dat van De Damhouder, het herhaaldelijk over arrestatie en opsluiting. De gevangenis “of kerker” wordt hier gebruikt in het kader van de voorlopige hechtenis. De verdachte wordt opgesloten tijdens zijn proces, onder meer om ontsnapping aan gerechtelijke vervolging te vermijden.

J. De Damhouder, *Practycke in criminele saken*, Rotterdam, 1660.

Privébezit.

6.4 Brandmerken zijn archeologische restanten van de wrede strafrechtspraktijk van het ancien régime. Om de verdachten tot bekentenissen te dwingen, liet het inquisitoire proces de tortuur toe. En volgens het Romeinsrechtelijk geïnspireerde wettenrecht moest een publieke en harde strafrechtuitvoering dan weer een zeer afschrikkende functie hebben... “anderen ten exempel”. Het brandmerk (vaak gekoppeld aan verbanning) was een soort “levend strafblad” waardoor de gestrafte voortaan “getekend” door het leven ging.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Archief Arenberg.

Koning Cambyses (met scepter) veroordeelt de corrupte rechter Sisamnes om levend gevild te worden. Het *Oordeel van Cambyses* is een populair exempel dat rechters moet waarschuwen tegen machtsmisbruik. Schilderij Antoon Claeissens (1536-1613) MUSEA BRUGGE © Lucas - Art in Flanders vzw, foto Hugo Maertens.

Willende oock versien iegen s de fauten dyer gheschieden by eenige Officiren van ons/ en van onse ondersaeten / aengaende de aprehensie/ en veruolghinghe vande misdadighe mette welck s coniuieren en dissimulieren/ Wy beuelen aen allen ende een ieder vande voojs. Officiren/ dat soo haest die faute of misdact sal gheschiet ziju/ ende gecomen tot heure kennisse/ t'zjn dooz gemeynen roep ofte maet/ beclagh van parren of denunciatie/ dat den misdadighen gheuangen worde soo verre men hem vindt op t'eghenwoordich misdaet/ soo niet/ dat infozmatie wel ende behoorelijck genomen worde/ dewelcke gesien by den Rechter soo verre blycke/ ten minsten by haluen thoon ofte stercke suspicie/ den voojs. misdadighen sal geuangen gestelt worden ofte ghedaecht te compareren in persoon naer de gelegentheit van t' misdaet/ ende de qualiteit vande gheaccuseerde/ ende indien de saecke is gedisponeert tot confiscatie t'sj volgens de Placcaten / ofte andersints volgende de gemeyne Rechten/ dat eensamelijck s sine goeden sullen gheannoteert/ ende aengelagen worden.

Eeuwig Edict
Artikel 38.

7. Verschriftelijking van het privaatrecht

7.1. Bewijzen van staat

De meeste regels van het Eeuwig Edict betreffen het privaatrecht, dat geldt in relaties tussen mensen onderling. Met enkele heel concrete regels wil de wet de rechtsonderhorigen meer zekerheid bieden over hun rechten en plichten. Dit gebeurt onder meer door het bewijs te reglementeren. Wat een chaos zou er niet heersen, mochten we niet kunnen bewijzen hoe oud we zijn (en dat we dus meerderjarig zijn en bevoegd om iets te doen) of dat we al dan niet getrouwd zijn? Dit zogenaamde “bewijs van (burgerlijke) staat” is sinds de late middeleeuwen een kerkelijke aangelegenheid. De parochieregisters houden nauwgezet alle doopsels (en dus de geboorten), huwelijken (een sacrament met grote burgerrechtelijke gevolgen) en overlijdens bij. Om deze waardevolle bewijzen niet verloren te laten gaan, beveelt het Eeuwig Edict jaarlijks dubbels ervan over te dragen aan de wereldlijke bestuursinstellingen.

7.2. Andere bewijsregels

Het Edict telt nog andere bewijsregels. Zo voert het de norm in dat geschriften meer waarde hebben dan getuigen, en dat voor een overeenkomst vanaf een bepaalde waarde verplicht een akte moet worden opgesteld (twee regels die we vandaag nog kennen). Als getuigen worden verhoord in de rechtbank, dan moet het schriftelijke relaas ervan voortaan meegedeeld worden aan de tegenpartij. De wet van 12 juli 1611 regelt ook de vorm van testamenten. Laatstewilsbeschikkingen kunnen niet langer mondeling, maar moeten verleden worden voor notaris of pastoor en twee getuigen. Het Edict laat verder toe om een erfenis te ontvangen “onder voorrecht van boedelbeschrijving”. Voor deze vorm van erfopvolging is een uitdrukkelijke toestemming van de soeverein nodig, in de vorm van een patentbrief (alweer een geschreven stuk). De wet zorgt hiermee dus niet alleen voor rechtszekerheid, maar bevestigt meteen weer de soevereiniteit van de vorst.

7.1 Naarmate het Romeins en het kerkelijk recht zich via universiteiten en vorstelijke instellingen over Europa verspreidt, beginnen steeds meer mensen op professionele wijze met recht bezig te zijn. De raadsheren van de reeds vermelde justitieraden zijn allemaal universitair geschoolde ambtenaren. Twee andere nieuwe beroepsgroepen die ontstaan in de 15de en de 16de eeuw zijn die van de advocaten en de procureurs. Het zijn als het ware twee “kinderen” van de romano-canonieke procedure. De advocaat heeft een universitair rechtendiploma. Hij geeft juridisch advies en pleit zaken voor de rechtbank. Hij treedt op als “zelfstandige”. De procureur daarentegen is eerder een ambtenaar.

Hij behoort sociaal tot een iets lagere klasse dan de advocaat. Er is een beperkte groep (*numerus clausus*) van procureurs bij elke rechtbank. Ze hoeven niet universitair geschoold te zijn, maar leren de praktijk tijdens een soort stage. De procureur, een beroep dat vandaag niet meer bestaat, is een procesvertegenwoordiger. Dit wil zeggen dat hij in de plaats van de partijen voor de rechtbank verschijnt, documenten neerlegt of overpemt, correspondeert met de rechtbank, de tegenpartij, de deurwaarder etc. Voor de gewone man in de straat is het technisch onderscheid tussen advocaten en procureurs niet altijd duidelijk. Het zijn gewoon twee “dure vogels” waarop men een beroep moet doen om een proces te voeren. Ze worden in de literatuur en de kunst dan ook geheld voor hun geldhonger... In een procureurskantoor zien we heel wat “hangende zaken”. Het zijn proceszakken die letterlijk aan een haakje tegen de muur hangen. Het is de procureur die ervoor moet zorgen dat het dossier (de proceszak) van zijn cliënt degelijk in elkaar steekt. In persiflages op de voorstelling van een procureurskantoor zien we de zakken en losse papieren in een warboel door elkaar liggen en hangen. Gravures hiervan worden toegeschreven aan Hans Holbein, maar vooral het atelier van Pieter Breughel de Jonge maakte de gelijkaardige voorstelling van de “Boerenadvocaat” of “Advocaat van moeilijke zaken” populair. Schuchter komen cliënten, met de luttel vruchten van hun landarbeid, hun raadsman in natura betalen voor zijn juridische spitsvondigheden en chicanes.

In een 17de-eeuws advocaten- of procureurskantoor betalen cliënten met de vruchten van hun arbeid.

© BRUSSEL, Koninklijke Bibliotheek van België, Prenten, S II 4.284 (folio).

Er wordt wel eens gespot met de mensen van het recht. De “boerenadvocaat” of de “advocaat van moeilijke zaken” hekelt de jurist als geldbeluste chicaneur.

© BRUSSEL, Koninklijke Bibliotheek van België, Prenten, S II 90.572.

7.2 Parochieregister van Meslin-l'Evêque (1611-1749), opgelegd bij het begin van de doopsels.

DOORNIK, Rijksarchief, Registres paroissiaux, II, Meslin-l'Evêque, 1.

7.3 Artikel 20 van het Eeuwig Edict betreft de voorlopers van de registers van de burgerlijke stand. Het beveelt alle magistraten, op straf van een arbitraire boete, bij de parochiepriesters van hun ressort elk jaar een voor juist en echt verklaard afschrift van de doop-, huwelijks- en begrafenisregisters te lichten en dit goed te bewaren. De lokale magistraten moeten bovendien een tweede dubbel maken om aan hun "hoofdbank" over te leggen.

Het getoonde afschrift bevat de namen van alle kinderen die in de parochie Vrasene gedoopt zijn tussen januari 1611 en maart 1622, van alle koppels die er tussen januari 1604 en januari 1622 getrouwd zijn, en van alle personen die er tussen oktober 1615 en maart 1622 gestorven en begraven zijn. Dat het een kopie is, wordt onder meer herkend aan het feit dat de tekst volledig door één hand en met één pen geschreven is. Twee schepenen van Vrasene collationeerden het stuk op 8 maart 1622, vooraleer het over te maken aan het hoofdcollege van het Land van Waas.

BEVEREN, Rijksarchief, Hoofdcollege van het Land van Waas, 2379.

7.4 De verplichting van artikel 20 van het Eeuwig Edict is tijdens het ancien régime door de wetgever vaak in herinnering gebracht. Wijst die praktijk enerzijds op het belang dat aan het artikel werd gehecht, dan toont ze anderzijds aan dat de regel op vele plaatsen slecht is toegepast. Tijdens de tweede helft van de 18de eeuw wordt haast onophoudelijk aangedrongen op de uitvoering van artikel 20. Om verdere processen en juridische problemen omtrent de "bewijzen van staat" te voorkomen, kondigt keizerin Maria-Theresia (1717-1780) op 6 augustus 1778 uiteindelijk een meer gedetailleerde regeling af. Aan de pastoors wordt bijvoorbeeld opgedragen jaarlijks twee — in drieën verdeelde — registers aan te leggen. Verder wordt bepaald welke vermeldingen elke akte dient in te houden, waar, hoe en wanneer ze opgesteld dient te worden, voor welk salaris en onder dreiging van welke boete. Provinciale gerechtsofficieren moeten toezicht houden op de toepassing van de nieuwe regeling.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, 1285bis.

7.5 Artikel 36 van het Edict beoogt rechtszekerheid in verband met rechten op onroerende goederen. Het bepaalt daartoe dat de procedure die voorheen al bestond in Rijsel en Doornik veralgemeend in de Nederlanden van toepassing wordt. Het artikel kan pas goed begrepen worden als men weet dat al eeuwen allerhande soorten rechten op gronden en huizen werden gevestigd: renten, erfdienstbaarheden, vruchtgebruik, tienden etc. Het feit dat niet al deze rechten duidelijk in registers waren opgetekend, leidde tot rechtsonzekerheid. Wie een grond kocht, kocht misschien wel een kat in een zak als na de verwerving bleek dat hij allerhande lasten en kosten moest dragen. Het Eeuwig Edict voorzag daarom dat bij de vorst een "purgebrief" kon worden aangevraagd. Deze werd door de lokale rechtbank publiek afgekondigd. Daarbij werd iedereen die beweerde bepaalde rechten op het verkochte goed te hebben, uitgenodigd om dit binnen korte termijn kenbaar te maken. Wie stil bleef zitten, kon zijn rechten nadien nooit meer claimen. Andersom, na de onroerende purge- of zuiveringsprocedure kon de koper op zijn twee oren slapen dat niemand zijn eigendom nog kon belemmeren. De koper kreeg hiermee dus rechtszekerheid. In het Algemeen Rijksarchief zijn massa's minuten van vorstelijke "purgebrieven" bewaard.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Geheime Raad tijdens de Spaanse Periode, kartons, 637A-C.

XXXIII.

Ten anderen soo dicwils ghebeurt dat inde vercoopinge oft belastinghe vande Immeuble goederen / de vercoopers berwingen de voorgaende lasten / seruitanten / verbot van te alieneren / oft andere lasten / oft obligatien / tot de welke de zelue goeden daer nae beuoudē worden gehouden ende geaffecteert te zijne / tot groot preiudicie vande Coopers / Wy laten toe aen alle de ghene alsulcke Immeuble goeden vercreghen hebbende / ende sich betwifelende vande voornoemde verwinginghe / dat si sullen moghen op heuren coste hen versien tot versekeringe van hunnen coop / van onse briefuen van purge / stellende den prijs onder de wet daert behooren zal / ende doende niet openbaere wtroepinghe kundigen aen alle die gene die eenich recht souden moghen heyschen op de voorsz. goeden / ende alsoo voorts procederen tot het increment vande voorsz. briefuen / volghende den styl van allen tussden ghebruyckt inde quartieren van Kijffel ende Dooznick / d'welck sal gheprefigeert ende wrghedruckt worden by de voorsz. briefuen.

Eeuwig Edict Artikel 36.

XIII.

Om te euiteren de diuersiteyt vande bonnissen dier ghegeuen wordē int stuck vande formaliteyt der solemniteyten vande makinge vande testamenten / soo verclaeren en statueren wy / dat inde plaetsen van onse Provincien / alwaer de goeden van vrye dispositie zijn / ende de welke hebben heure ghestatueerde costummen / men sich sal reguleren naer de dispositie vande zelue / op pene van nulliteyt /

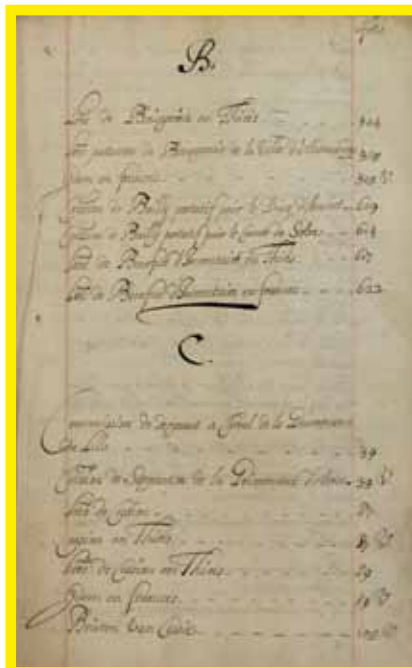
Eeuwig Edict Artikel 11.

7.6 De artikelen 11 tot 13 van het Eeuwig Edict bevatten regels in verband met de vorm van testamenten. Als de lokale costumen gehomologeerd zijn, dan moet de costumiere vorm gevolgd worden. In het andere geval moet een laatste wil opgetekend worden door een notaris of een pastoor in het bijzijn van twee getuigen. Allen moeten ze de akte tekenen. Als ze dat niet kunnen, maakt de notaris of pastoor daar melding van.

Niet alleen de pastoor als bevoegde "ambtenaar" wijst op een nauwe band tussen Kerk en Staat. Ook het formulier en de inhoud van veel testamenten tonen dit aan: de aanroeping van de Heilige Drievuldigheid, of het geven van allerhande vrome legaten aan Kerk en armen. (Het Edict stelt echter uitdrukkelijk dat de notaris of pastoor zelf niets in eigen voordeel mag ontvangen.) Testamenten vinden we daarom vandaag zowel in familiearchieven, notariële archieven, als kerkarchieven.

Testament van Jan Cordeys, poorter van Brussel, opgemaakt op 10 mei 1635 voor notaris Nicolas Van der Cammen.

BRUSSEL (Anderlecht), Rijksarchief, Notariaat-Generaal van Brabant, 35.

7.7 Door de toename van de verschriftelijking wordt van de justitiabelen veel vaker een geschreven en ondertekende akte verwacht. Het betekent niet dat elke justitiabele voortaan vanuit het niets van a tot z nieuwe teksten moet opstellen. Er bestaan nu eenmaal modellen, die alleen nog invulling behoeven van de namen van partijen, het voorwerp, de prijs en de datum. Voor de juridische inhoud wordt gewoon de standaardformulering overgenomen. Praktizijnen beschikken daartoe over modellenverzamelingen zoals deze band. We zien onder meer een verwijzing naar modelakten van de aanvaarding van een nalatenschap onder voorrecht van boedelbeschrijving, zowel in het Nederlands als het Frans.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief,
Handschriftenverzameling, 2906.

7.8 Niet minder dan zes artikelen (30 tot 35) van het Eeuwig Edict regelen de handelwijze voor het “aanvaarden van een nalatenschap onder voorrecht van boedelbeschrijving”. De wetgever wil met deze precieze regeling opnieuw vooral rechtszekerheid brengen, niet alleen door stap voor stap de procedure vast te leggen, maar ook en vooral door het concept “aanvaarding onder voorrecht van boedelbeschrijving” uitdrukkelijk te aanvaarden. Deze rechtsfiguur was immers niet bekend in het oude gewoonterecht van de Nederlanden. Ze is overgenomen uit het Romeins recht.

Volgens het oude recht gaan bij iemands overlijden “alle goederen” over op de erfgenamen. Dit betekent dat de erfgenaam geld, meubelen, huizen en gronden kan erven, maar helaas ook dat hij alle schulden erft. Als de schulden groter zijn dan de tegoeden, kan de erfgenaam de nalatenschap “verwerpen”. Dan krijgt hij niets, niets positiefs, maar ook niets negatiefs.

Maar wat doe je als je weet dat er schulden zijn, maar niet precies hoeveel? Zullen de activa de passiva overstijgen? Neem je dan het risico om te aanvaarden? Of verwerp je beter? De geleerde juristen vinden in het Romeins recht de oplossing en kiezen voor de aanvaarding onder voorrecht van boedelbeschrijving. Om zeker te zijn dat dit juridisch wel kan in de 16de eeuw, vragen ze daarvoor toestemming aan de vorst, bron van alle recht en dus van rechtszekerheid. Vanaf het Eeuwig Edict is deze vorstelijke goedkeuring echter niet langer een soort “gratie” want een uitzondering op het inheemse recht dat dit soort aanvaarding niet kende. Voortaan wordt het recht aan iedereen toegestaan. Wel wordt de vorstelijke toestemming door middel van een patentbrief een vaste stap in de procedure (zekerheid voor

de rechtsonderhorige, maar meteen ook inkomsten voor de vorstelijke kas, want patenten kosten geld). In het kader van de procedure van de aanvaarding van een nalatenschap onder voorrecht van boedelbeschrijving kunnen de roerende (art. 31) en onroerende goederen (art. 32) van de nalatenschap openbaar verkocht worden, om met de opbrengst de schuldeisers te voldoen. Op een gravure uit het werk van Joos De Damhouder staat een “uitroeper” die alle schuldeisers oproept om hun schuldvorderingen kenbaar te maken. Een “exécuteur” draagt de gerechtsroede ten teken van zijn bevoegdheid om tot uitvoering over te gaan. Achteraan vindt de openbare verkoop plaats.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Topografisch-historische atlas, 1389.

7.9 Een erfgenaam die een beroep wil doen op de procedure van de aanvaarding van een nalatenschap onder voorrecht van boedelbeschrijving moet een gedetailleerde staat opmaken van alles wat in de nalatenschap zit, alle roerende en onroerende goederen, alle schulden in geld en natura. Boedelbeschrijvingen, zoals deze van het sterfhuis van markiezin weduwe d’Ayseau te Brussel (1658), zijn een mooie bron om de materiële leefwereld van de betrokkenen te reconstrueren.

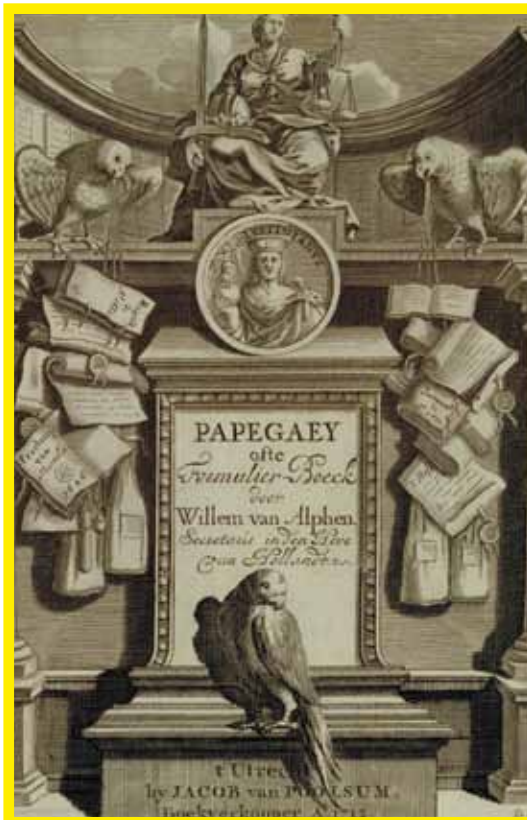
BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Familiearchief de Merode Westerloo, B 437.

7.10 Het notariaat zoals wij het kennen, stamt uit Noord-Italië en wordt in de middeleeuwen via de Kerk ook bij ons bekend. In 1531 geeft Keizer Karel het beroep een wettelijke regeling. In de 17de en de 18de eeuw zorgen de notarissen voor vele van de akten die nodig zijn voor de privaatrechtelijke praktijk. Het boekje *Notarius Belgicus* kende talrijke drukken. Het was niet alleen een theoretische inleiding op het notarieel werk, met tal van verwijzingen naar edicten, maar het bood ook een aantal modelformulieren aan. De auteur, Jan Baptist Huygens (1730-1708), was licentiaat in de beide geleerde rechten en advocaat bij de Raad van Brabant. Op de gravure van Jacques Harrewyn zien we een notaris kantoor. De notaris hanteert de pen op verzoek van zijn cliënteel. Twee klerken op de achtergrond staan hem bij. Vooraan zien we gezegelde akten en tegen de muur dossiers met jaartalvermelding.

J.B. Huygens, *Notarius Belgicus oft ampt der notarissen (...)*, Brussel, 1725.

© LEUVEN, KULeuven,
Bibliotheek Rechtsfaculteit.

7.11 Geen titel zou bloemrijker kunnen uitdrukken dat dit een bundel van modellen van akten is, die door de mensen als het ware klakkeloos kunnen overgenomen worden: *Papegaey ofte formulier-boeck*. Wie een proces wou voeren en dus verzoeken, conclusies en andere documenten moest opstellen, kon hierin inspiratie vinden. Het medaillon met Romeins keizer Justinianus wijst duidelijk op de geleerde inspiratie achter veel van deze akten. Links en rechts zien we verder bundels gezegelde akten en proceszakken. W. Van Alphen, *Papegaey ofte Formulier-Boeck, van Alderhande Requesten, Mandamenten, Conclusien, Schrifturen (...)*, Utrecht, 1712. GENT, Universiteit Gent, Bibliotheek Rechtsfaculteit.

7.12 In de 17de en de 18de eeuw ontstaat met de zogenaamde “arrêtisten” een nieuw soort juridische literatuur. Magistraten en advocaten beschrijven concrete casussen die ze hebben meegemaakt. Zo krijgen we zicht op het hoe en waarom van rechterlijke uitspraken. De vonnissen zelf waren in het ancien régime immers niet gemotiveerd. Pieter Stockmans (1608–1671) was professor in Leuven, maar ook raadsheer in de Raad van Brabant. In zijn commentaar op een beslissing van deze Raad weidt hij uit over de toepassing van een bepaling van het Eeuwig Edict in verband met testamenten. Door dit soort publicaties wordt dus nog meer zekerheid gegeven over de precieze toepassing van de wet. P. Stockmans, *Decisionvm curiae Brabantiae seqvicenturia*, Brussel, 1670. GENT, Universiteit Gent, Bibliotheek Rechtsfaculteit.

7.13 Wie een nalatenschap wil aanvaarden onder voorrecht van boedelbeschrijving moet een aantal procedurele stappen ondernemen. Eén daarvan is het aanvragen van een vorstelijke goedkeuring. Het Algemeen Rijksarchief bewaart nog een groot pak van dit soort verzoeken. Het rekest zelf werd telkens gebruikt als minuut van de patentbrief. BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Geheime Raad tijdens de Spaanse periode, kartons, 1405.

7.14 & 7.15 De artikelen 15 tot 18 van het Eeuwig Edict betreffen “fideicommissen” of “erfstellingen over de hand”. Het gaat gedeeltelijk om de herhaling van een 25 jaar ouder plakkaat, dat alsnog niet goed werd nageleefd. Een fideicommiss houdt in dat een erflater iemand aanstelt als zijn erfgenaam en hem dus alles of een deel van zijn nalatenschap laat toekomen. Niet zomaar echter! De begunstigde moet

al die goederen goed bewaren, mag er zelf niet over beschikken, maar moet ze bij zijn eigen overlijden overlaten aan een derde, die al door de eerste erflater is aangeduid. Een veel voorkomend fideicommiss in het ancien régime is het “majoraat”, waarbij het familiegoed integraal aan de oudste zoon wordt gegeven, die het zelf weer aan zijn oudste zoon moet geven enzovoort.

Dit soort erfstellingen over de hand kan wel eens leiden tot rechtsonzekerheid, want hoe kan een koper weten dat het goed dat hij wilt kopen eigenlijk voorbestemd is voor iemand anders? Daarom verplicht de wetgever om alle testamenten, schenkingen en huwelijkscontracten met fideicommissen te laten registreren bij de rechtbank waar de goederen gelegen zijn. Met het oog op rechtszekerheid wordt er met andere woorden weer duidelijk een bewijsregel opgelegd. Meer zelfs, het is een geldigheidsvoorwaarde voor het fideicommiss!

Artikel 16 gaat inhoudelijk nog verder en stelt dat een erfstelling over de hand maximaal drie generaties mag duren. Die bepaling was een streep door de rekening van menige adellijke familie, die vreesde voor een versnippering van haar bezit. Om toch een majoraat te mogen vestigen, vroegen velen dan ook uitdrukkelijk aan de vorst om te mogen afwijken van de regel van het Eeuwig Edict. Ook Jacques de Berghes vroeg en kreeg die uitzondering.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Familiearchief de Merode Westerloo, VM 4835 en N 707.

7.16 Verschillende regels van het Eeuwig Edict vereisen een schriftelijk bewijs. Als in burgerlijke zaken dan toch al eens getuigen als bewijsmiddel mogen gebruikt worden, dan moet dit volgens een strikte procedure die door het romano-canonieke recht ontwikkeld is. Wie iets wil bewijzen met getuigen moet van de rechtbank, bij tussenvonnis, toestemming krijgen voor de zogenaamde “enquête” of “wettelijke informatie”. Vervolgens maakt die partij een “intendit” op, waar puntje na puntje feitelijke beweringen worden opgesomd. Dan wordt de tegenpartij opgeroepen voor de rechtbank, en één na één worden die beweringen overlopen. Als de tegenpartij de feiten erkent, dan hoeven ze niet verder bewezen te worden. Alleen als de tegenpartij ontkent, blijft het feit een punt van discussie. Daarover worden dan getuigen opgeroepen of andere bewijsmiddelen aangevoerd, zoals oude akten of precedenten. Het erkennen dan wel ontkennen van de feiten wordt door de griffier in de marge genoteerd met de respectieve woorden *credit* of *non credit*.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Grote Raad van Mechelen, Procesdossiers uit Vlaanderen – Ambachten, 14.

Dit frontispice van een Noord-Nederlands rechtsboek biedt een blik op een gerechtshof in de 17de eeuw. Tegen de muur zetelen de raadsheren. Aan de tafel in het midden zijn de griffier en de secretarissen aan het werk. Op de voorgrond staan advocaten en procureurs met hun cliënten. J. a Sande, *Decisiones Frisicae (...)*, Leeuwarden, 1635.

GENT, Universiteit Gent, Bibliotheek Rechtsfaculteit.

Edouard de Berty (†1676)

Edouard de Berty is van 1611 tot 1618 werkzaam bij de Duitse Staatssecretarie. In dat laatste jaar krijgt hij de garantie dat hij in zijn vaders voetsporen kan treden als secretaris van de Geheime Raad. Daarnaast fungeert de Berty ook als privé-secretaris van de aartshertogen.

8. Kleine wet, grote faam

8.1. Een monument van wetgeving?

Tijdens het ancien régime zijn alle juristen uit onze streken bekend met het Eeuwig Edict. De tekst kent immers niet alleen talrijke zelfstandige uitgaven, maar wordt ook opgenomen in regionale wettenverzamelingen en repertoria van gedrukte costumen. De vele authentieke interpretaties (en hun uitgaven) bezorgen de wet eveneens herhaalde publiciteit.

De wet van 12 juli 1611 wordt door vele rechtsgeleerden ook geprezen als een degelijk werkstuk dat rechtszekerheid en uniformiteit brengt in het recht van de (Zuidelijke) Nederlanden. De wijd verspreide Latijnse commentaar op het Edict van Antwerpenaar Antoon Anselmo is de bekendste, maar zelfs eind 18de eeuw verschijnt er nog een nieuwe lovende commentaar. Ook Zypaeus, die in 1635 één van de eerste handboeken van “Belgisch” recht maakt, bestempelt het Edict als een belangrijk stuk wetgeving.

Hoewel de meeste hedendaagse rechtshistorici zich bij die mening hebben aangesloten, dwingt een kritische benadering van het Eeuwig Edict ons vragen te stellen bij die appreciatie. De wet telt immers niet meer dan 47 artikelen, waarvan dan nog enkel deze over het burgerlijk recht in de praktijk zijn toegepast. Het Edict is ook helemaal geen systematisch wetboek dat “justitie en politie” werkelijk kon herstellen in de Nederlanden. Het is veeleer een mengelmoes van kleine ingrepen op het bestaande recht. De talrijke interpretaties doen bovendien vragen rijzen over de duidelijkheid van de uitgevaardigde regels.

8.2. Meer geschriften, meer rechtszekerheid

Desondanks betekent het Eeuwig Edict een doorbraak in een eeuwenlange evolutie naar meer rechtszekerheid. De homologatie van het gewoonterecht gaf mensen immers meer zekerheid over de regels. De regeling van de (schriftelijke) bewijsmiddelen gaf ze daarenboven meer zekerheid over hun rechten. Verder is het Eeuwig Edict ook een sterke katalysator geweest voor de verschriftelijking van het (privaat)recht. De vele documenten die dat proces opleverde — costumen, patentbrieven, testamenten, boedelbeschrijvingen, getuigenissen en bewijsstukken — staan historici vandaag ter beschikking als toegang tot heel wat aspecten van het leven tijdens het ancien régime.

8.1 In zijn *Tribonianus Belgicus* behandelt Antoon Anselmo verschillende juridische onderwerpen met verwijzing naar de toepasselijke wettelijke bepalingen enerzijds en gerechtelijke uitspraken anderzijds. De titel verwijst naar de 6de-eeuwse Tribonianus, die in opdracht van keizer Justinianus in de Oost-Romeinse hoofdstad de coördinatie van de optekening van het recht verzorgde. De titel en het Latijn als werktal wijzen dus duidelijk op de geleerde invloed op het (Zuid-)Nederlandse recht.

A. Anselmo, *Tribonianus Belgicus sive Dissertationes forenses ad Belgarum Principum edicta (...)*, Brussel, 1663.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Bibliotheek, LP 1245.

8.2 Anselmo werd als advocaat en rechtsgeleerde geconsulteerd door particulieren en overheden. In zijn *Consultationes* zijn adviezen verzameld die hij naar aanleiding van concrete geschillen opstelde.

A. Anselmo, *Consultationes seu Resolutiones et Advisamenta diurna (...)*, Antwerpen, 1671.

Privébezit.

8.3 In zijn *Commentaria ad perpetuum edictum* neemt Anselmo niet alleen de Franse en de Nederlandse versie van het Edict op, maar ook de authentieke interpretaties. De artikelen worden geklusterd per onderwerp. Na een Latijnse samenvatting volgt uitleg, gestoffeerd met verwijzingen naar eerdere plakkaten, Franse voorlopers, Romeins- en canoniekrechtelijke inspiratie, geprivilegieerde uitzonderingen, andersluidende costumen enzovoort.

A. Anselmo, *Commentaria ad Perpetuum Edictum (...)*, Antwerpen, 1664.

Privébezit.

8.4 Met zijn *Codex Belgicus* doet Antoon Anselmo zijn naam van promotor van het vorstelijke wettenrecht alle eer aan. Anselmo rangschikt per trefwoord verwijzingen naar wetten, vooral wereldlijke, maar ook een aantal kerkelijke. De volledige wetteksten zelf zijn grotendeels opgenomen in de boekdelen van de reeksen van de Plakkaten van Vlaanderen en van Brabant. De *Codex* is een handig werkinstrument om snel de toepasselijke wet te vinden.

A. Anselmo, *Codex Belgicus (...)*, Antwerpen, 1649.

Privébezit.

8.1

8.2

8.3

8.4

8.5 De frontispice van het derde deel van de *Placcaten van Brabant* is een bijzondere voorstelling. We zien de vorst op zijn troon letterlijk “de wet geven” aan Brabant, verpersoonlijkt door een dame, gekroond met de stadsmuren, symbool van het hertogdom. Rechtsboven stellen putti de deugden gerechtigheid (weegschaal en zwaard) en voorzichtigheid (spiegel en slang) voor. Deze laatste kan ook voor “wijsheid” staan en het koppel wordt dan: “*uris-prudentia*”.

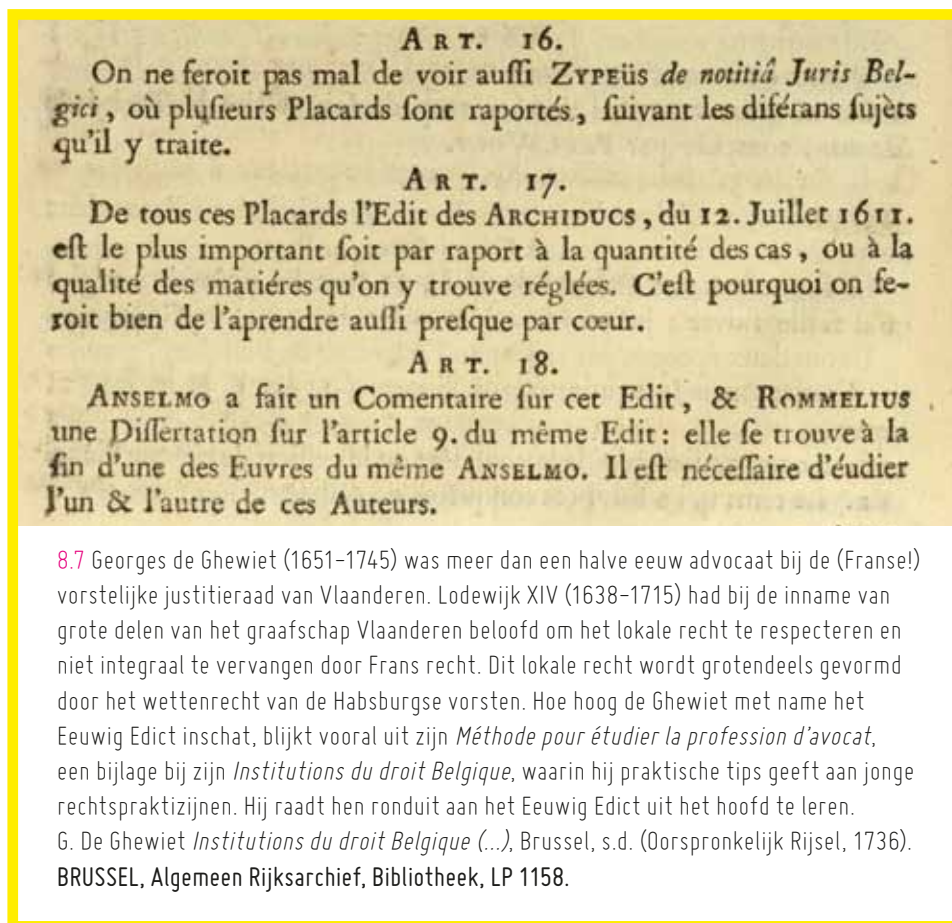
J.B. Christyn, *Placcaeten, ordonnantien, landt-charters ... van Brabant*, III, Brussel, 1664. GENT, Universiteit Gent, Bibliotheek rechtsfaculteit.

8.6 Frans van der/den Zype uit Mechelen, beter bekend onder zijn Latijnse naam Franciscus Zypaeus (1578/1580–1650), studeerde rechten in Leuven en bekleedde vervolgens verschillende functies in de katholieke Kerk. Zo werd hij onder meer notaris en later “officiaal” of kerkelijk rechter. Zijn boek *Notitia iuris Belgici* (1635) wordt door velen beschouwd als het eerste algemene handboek van het Zuid-Nederlandse recht. In zijn beschrijvingen kent hij een grote rol toe aan de wet, niet in het minst aan het Eeuwig Edict.

J.-F. Foppens, *Bibliotheca Belgica (...)*, Brussel, 1739, dl. 1.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Bibliotheek, LP 1910.

8.8 Het antwoord op de vraag of het Eeuwig Edict goed werd toegepast, zou een erg omvangrijk onderzoek vergen, want het aantal gerechtelijke instellingen en hun uitspraken is onoverzichtelijk. Daarenboven stelt zich een methodisch probleem, omdat de rechtbanken vóór de Franse Revolutie hun vonnissen niet motiveren. Hoe kunnen we dan weten of de magistraten rekening hielden met het Edict? Dat kunnen we voor een stukje nagaan dankzij de “arrêtisten”, die uitspraken van (hogere) gerechten bespreken.

Tijdens de 18de eeuw worden in Noord-Frankrijk verschillende reeksen arresten uitgegeven, die onder meer waren verzameld door Claude de Humayn (raadsheer in de Grote Raad van Mechelen in het begin van de 17de eeuw) en Mathieu Punault (raadsheer in de Frans-Vlaamse justitieraad omstreeks 1700). In het arrest met nr. XXI, uitgesproken door de Grote Raad van Mechelen, wordt beslist dat op de strenge vormvereisten van testamenten, bepaald in artikel 12 van het Edict, een uitzondering wordt toegestaan in het geval van begiftiging van eigen kinderen of ten voordele van vrome doeleinden. Het relaas van de uitspraak van het *Parlement de Flandre* onderzoekt of de bewijsregel van artikel 19 van het Edict wel toegepast wordt in Henegouwen.

C. de Humayn, *Recueil d'arrêts du Grand Conseil (...)* de Malines, Rijsel, 1783; M. Pinault des Jaunaux, *Recueil d'arrêts notables du Parlement de Tournay*, Valenciennes, 1702.

GENT, Universiteit Gent, Bibliotheek Rechtsfaculteit.

Vincent de Robiano

Vincent de Robiano is de zoon van Thesaurier-generaal Balthazar de Robiano (1553-1618). In 1618 wordt hij benoemd tot secretaris van de Geheime Raad. Heel de 17de eeuw lang bekleden nazaten van de Robiano een plaats in deze centrale overheidsinstelling.

Colofon

De tentoonstelling *Het Eeuwig Edict van 12 juli 1611. Op weg naar meer rechtszekerheid* is een organisatie van het Rijksarchief, in samenwerking met de Universiteit Gent.

Teksten en selectie stukken: Dirk Leyder en Georges Martyn
Eindredactie: Geertrui Elaut en Karin Van Honacker
Vertaling: Pascal Neckebrouck, m.m.v. Catherine Thomas en Marc Libert
Lay-out: Liesbeth Meurs
Scenografie: Dirk Leyder, Georges Martyn en Liesbeth Meurs
Montage: Francis Meert, Rachid M'Rabti en Frank Van Laethem
Restauraties: Francis Meert en Frank Van Laethem
Digitalisering: Afdeling Digitalisering van het Rijksarchief
Foto's: Bart Boon
Druk catalogus: Drukkerij van het Rijksarchief

Met dank voor bruiklenen en/of reproducties aan: de Koninklijke Bibliotheek van België, de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience te Antwerpen, de Katholieke Universiteit Leuven, het British Museum en het Museo Nacional del Prado.

De rechthebbenden van reproducties die niet konden worden gecontacteerd of geïdentificeerd, worden uitgenodigd zich te melden in geval van betwisting.

Illustratie cover:

Frontispice van *Placcaeten van Vlaenderen*, II, Gent, 1639.
GENT, Universiteit Gent, Bibliotheek Rechtsfaculteit.